

NIETYPOWE FORMY I STRUKTURY ZACHOWAŃ SAMOBÓJCZYCH: ANALIZA PRZYPADKÓW

Samobójstwo, jako zjawisko społeczne i indywidualne, jest jednym z najbardziej złożonych tematów w obszarze nauk społecznych, psychologii i medycyny. Stanowi skrajny wyraz ludzkiego cierpienia, które może mieć podłoże psychologiczne, społeczne, egzystencjalne, a nawet polityczne. W ramach tego artykułu podjęto analizę wybranych form aktów samobójczych, które wykraczają poza klasyczne rozumienie tego zjawiska. Zjawiska takie jak strajk głodowy, przymusowa rezygnacja z życia czy śmierć zastępcza pokazują, że akty samobójcze mogą być motywowane nie tylko osobistym cierpieniem, ale także czynnikami ideologicznymi, altruistycznymi lub społecznymi.

Każdy z analizowanych przykładów skupia się na szczególnym typie zachowań samobójczych, które są zróżnicowane pod względem przyczyn, dynamiki oraz konsekwencji. Strajk głodowy to forma protestu, która często wpisuje się w kontekst walki o prawa lub zmianę sytuacji politycznej, a jego efektem bywa świadoma rezygnacja z życia (por. Wikipedia 1). Przymusowa rezygnacja ze środków do życia odnosi się do sytuacji, w których decyzja o śmierci jest wynikiem dobrowolnej rezygnacji z życia w imię altruistycznej postawy wobec drugiego człowieka lub grupy społecznej (Witkowska, 2022). Z kolei śmierć zastępcza może być rozumiana jako akt poświęcenia własnego życia w celu ochrony innych lub osiągnięcia wyższego celu, co nierzadko wpisuje się w narrację heroizmu lub altruizmu.

Celem niniejszego artykułu jest nie tylko opisanie tych nietypowych form samobójstwa, ale także próba zrozumienia ich mechanizmów, motywacji i kontekstu społecznego. Analiza ta pozwoli na poszerzenie wiedzy o naturze ludzkiego zachowania, a także może przyczynić się do lepszego zrozumienia problematyki prewencji samobójstw w ich różnorodnych przejawach. Wychodząc poza ramy standardowych analiz statystycznych w artykule mierzymy ku głębszej refleksji nad fenomenem życia i śmierci w kontekście ekstremalnych decyzji ludzkich.

W większości przypadków samobójstwo polega na podjęciu określonego działania, którego celem jest spowodowanie śmierci osoby je wykonującej.

Samobójstwo w ujęciu jednego z czołowych etyków przełomu XX i XXI wieku Tadeusza Ślipki SJ to „bezpośrednie i samowolne zadanie śmierci sobie samemu” (łac. *directa et privata auctoritate suscepta sui ipsius occisio*) (por. Ślipko, 2008, s. 5–9).

Istnieją jednak sytuacje, w których śmierć następuje nie na skutek aktywnego działania, lecz poprzez zaniechanie pewnych czynności lub brak działania. Pierwszy typ, będący klasyczną formą samobójstwa, można określić jako *pozytywne akty samobójcze*, podczas gdy drugi, oparty na powstrzymaniu się od działania, zasługuje na miano *negatywnych aktów samobójczych*. Charakterystycznym przykładem tego rodzaju zachowań jest strajk głodowy, potocznie zwany głodówką (por. Ślipko, 2008, s. 154).

Zrozumienie istoty omawianego zjawiska jest stosunkowo proste, szczególnie że tego rodzaju incydenty zdarzają się co jakiś czas w różnych częściach świata. Jednym z pierwszych strajków głodowych, który zyskał szeroki rozgłos na arenie międzynarodowej, było symboliczne powstrzymanie się od przyjmowania pokarmów przez burmistrza miasta Cork w Irlandii, Terence’a MacSwineya (por. Wikipedia 2).

Strajk głodowy Terence’a MacSwineya stał się jednym z symboli walki Irlandii o niepodległość od Wielkiej Brytanii. Terence MacSwiney był burmistrzem Cork, chciał zwrócić uwagę świata na sprawę irlandzką w walce o niepodległość i brutalność brytyjskiej polityki wobec Irlandczyków. W jego słynnym oświadczeniu padły słowa: *Zwycięstwo odniesie nie ten, kto zadaje najwięcej cierpień, ale ten, kto potrafi najwięcej znieść* (por. McSwiney, 1921, s. 9).

Jego protest przeciwko brytyjskiej okupacji Irlandii zakończył się śmiercią po 74 dniach wyniszczającej głodówki. Wydarzenie to wywołało intensywną debatę zarówno w mediach, jak i w kręgach etycznych i teologicznych. Kluczowym zagadnieniem, które znalazło się w centrum tej dyskusji, było pytanie, czy strajk głodowy można zaliczyć do kategorii moralnie niedopuszczalnych aktów samobójczych, czy też istnieją podstawy do jego moralnego usprawiedliwienia (por. Ślipko, 2005, s. 107).

Aby wypracować uzasadnione stanowisko w omawianej kwestii, konieczne jest wprowadzenie rozróżnienia pomiędzy tzw. „głodówką absolutną” a „głodówką czasową”. Głodówka absolutna odnosi się do sytuacji, w której osoba decyduje się całkowicie zrezygnować z przyjmowania jakiegokolwiek pożywienia aż do momentu śmierci, nawet jeśli decyzja ta może zawierać warunkowe zastrzeżenie dopuszczenia przyjmowania pokarmu w przypadku spełnienia określonych postulatów. Z kolei głodówka czasowa oznacza zobowiązanie się do wstrzymania przyjmowania pokarmu przez ograniczony okres czasu, po którego upływie planowany jest powrót

do normalnego funkcjonowania i standardowego modelu odżywiania (por. Ślipko, 2005, s. 108).

To rozróżnienie jest ważne, stanowi bowiem podstawę dla opracowania adekwatnych ocen etycznych oraz ustalenia właściwych norm moralnych.

Głodówka absolutna stanowi formę bezpośredniego samobójstwa i jako taka należy do kategorii czynów wewnętrznie złych oraz moralnie zakazanych. Wynika to z fundamentalnej zasady, że życie ludzkie jest niemożliwe bez spełnienia podstawowych warunków biologicznych, w tym przyjmowania pokarmu i płynów. Decyzja o całkowitym powstrzymaniu się od odżywiania nieuchronnie inicjuje w organizmie procesy biologiczne, które zgodnie z podstawowymi prawami natury prowadzą do śmierci. Żadne, nawet najszlachetniejsze intencje ani osiągnięte rezultaty, nie mogą zmienić tego obiektywnego faktu. W obliczu tego stanu rzeczy centralnym problemem pozostaje moralne zło wynikające z unicestwienia ludzkiej egzystencji, która sama w sobie posiada wartość i godność wynikającą z jej suwerennego charakteru. Jest to też działanie wbrew osobowej godności człowieka (Ślipko, 2002, s. 222).

W przypadku głodówki czasowej szkody poniesione przez organizm człowieka mają charakter częściowy i nie przekraczają granic koniecznych do zachowania życia oraz potencjalnego przywrócenia organizmu do pierwotnego stanu funkcjonalności. Z tego względu głodówkę czasową można zakwalifikować jako akt narażenia życia na istotne ryzyko, które jednak, w obliczu dostatecznie uzasadnionych powodów, może być uznane za moralnie dopuszczalne (Ślipko, 2005, s. 108).

Kolejnym zagadnieniem wymagającym analizy są sytuacje o wyjątkowo rzadkim charakterze, które mimo swojej unikalności pozostają teoretycznie możliwe, a tym samym zasługują na rozważenie. Dotyczy to przypadków, w których dwie lub więcej osób dysponuje ograniczonym zapasem żywności, niewystarczającym, aby zapewnić przetrwanie wszystkim aż do momentu ewentualnego nadejścia pomocy. Pytanie, które należy tutaj postawić, brzmi: czy jedna z tych osób może zrezygnować z przydziału żywności na rzecz pozostałych, poświęcając własne życie w celu zwiększenia ich szans na przeżycie?

Rozwiązanie dylematu przedstawionego w opisanym przypadku należy rozpocząć od ustalenia, że rezygnacja jednej osoby z przydziału żywności nie jest bezpośrednią przyczyną jej śmierci, podobnie jak zatrzymanie przydziału dla siebie nie gwarantuje możliwości ocalenia życia wszystkim osobom. Kluczowe jest tu zrozumienie, że sytuacja ma charakter przymusowy, gdzie zewnętrzne okoliczności eliminują wszelkie realne szanse na uratowanie wszystkich zaangażowanych jednostek. W związku z tym rezygnacja z przysługującej części zapasów żywności nie „skazuje” danej osoby na śmierć, ponieważ jej los został przesądzony wcześniej, niezależnie od jej woli. Tego rodzaju decyzja nie może być zatem uznana za akt

samobójczy w ścisłym znaczeniu. Jest to jedynie sytuacja okazjonalnie przypominająca samobójstwo, która, ze względu na wzniosłość motywacji oraz właściwie ukształtowaną intencję, może zasługiwać na moralną aprobatę (Ślipko, 2005, s. 108–109).

Przykłady przedstawione powyżej znajdują odzwierciedlenie w twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, zwłaszcza w jego powieści *Inny świat* (Herling-Grudziński, 2022). Dzieło to stanowi głęboką i wstrząsającą analizę mechanizmów funkcjonowania sowieckiego totalitaryzmu oraz ukazuje ludzką naturę postawioną w obliczu najbardziej ekstremalnych wyzwań; publikacja, którą – jak stwierdził Albert Camus – *powinno się wydawać i czytać we wszystkich krajach świata* (wydawnictwoliterackie.pl). Prof. Włodzimierz Bolecki z Instytutu Badań Literackich PAN, historyk literatury polskiej, krytyk literacki napisał w recenzji: *Tego typu powieści o niewyobrażalnym zdziczeniu i upodleniu ludzi, ale też – o heroicznym poszukiwaniu nadziei i wolności, miłości i przyjaźni, a więc uczuć, które obóz miał całkowicie zniszczyć* (wydawnictwoliterackie.pl).

Zachowanie Terence’a MacSwineya stanowi klasyczny przykład strajku głodowego, natomiast postawa św. Maksymiliana Kolbego jest modelowym przypadkiem tzw. „śmierci zastępczej”. Choć osobista świętość o. Kolbego niewątpliwie nadaje jego czynowi wymiar wyjątkowy, nie eliminuje to zasadniczego dylematu etycznego: czy i na jakich przesłankach decyzja św. Maksymiliana Kolbego może być obiektywnie uznana za moralnie usprawiedliwioną.

Z teoretycznego punktu widzenia kwestia nie jest jednoznaczna. Ojciec Maksymilian Kolbe, podejmując decyzję o zajęciu miejsca skazanego na śmierć współwięźnia Franciszka Gajowniczka (zm. 1995), dobrowolnie zgodził się poddać karze śmierci, której mógł uniknąć (Wikipedia 3). Tym samym jego decyzja stanowiła świadome i altruistyczne poświęcenie, choć nie była wymagana. Jeśli istnieje argument pozwalający wykazać, że jego działanie nie miało charakteru samobójczego, to można go upatrywać w tym, że mechanizm prowadzący do śmierci był wcześniej ustalony bez jego udziału. Ten system represji był skierowany przeciwko wszystkim więźniom w równym stopniu, a ojciec Maksymilian Maria Kolbe, jako jeden z nich, podlegał jego działaniu na tych samych zasadach co pozostali.

Wyznaczenie faktycznej ofiary odbyło się w sposób przypadkowy, a decyzja ojca Kolbego o zajęciu miejsca wyznaczonego dla innego więźnia nie zmieniła obiektywnej sytuacji poprzez wprowadzenie nowych czynników prowadzących do śmierci. Wydaje się, że decyzja osoby, która dobrowolnie zgadza się na przyjęcie śmierci zastępczej, nadal mieści się w granicach aktu poddania się nieuchronnej śmierci wynikającej z zewnętrznych okoliczności, niezależnych od samego działania tej osoby. Z uwagi na wcześniej przedstawione argumenty, takie postępowanie nie wykazuje cech bezpośredniego aktu samobójczego. W związku z tym, przy założeniu

istnienia wystarczająco istotnych motywów, może ono zostać ocenione jako moralnie pozytywne (por. Ślipko, 2005, s. 109).

Reasumując, przeprowadzona analiza ukazuje różnorodność motywacji i ilości towarzyszących specyficznym formom zachowań prowadzących do śmierci, takim jak strajk głodowy, przymusowa rezygnacja ze środków do życia czy śmierć zastępcza. Wspólnym mianownikiem tych działań jest ich skrajny charakter, często wynikający z sytuacji przymusu, dramatycznych wyborów lub głębokich przekonań moralnych i etycznych. Każda z tych form wywołuje szczególne dylematy etyczne, wymagające uwzględnienia zarówno intencji działającego, jak i obiektywnych skutków jego decyzji.

W kontekście strajku głodowego, decyzja o powstrzymaniu się od przyjmowania pokarmu może być oceniana jako akt moralnie neutralny lub nawet pozytywny, jeśli motywowany jest on istotnymi racjami, a jego celem nie jest samouniwersytowanie, lecz osiągnięcie wyższego dobra. Z kolei śmierć zastępcza, jak w przypadku św. Maksymiliana Kolbego, stanowi przykład heroicznego poświęcenia życia za drugiego człowieka. Mimo że tego rodzaju decyzje mogą budzić pytania o ich zgodność z zasadami moralnymi, kluczowym kryterium oceny pozostaje altruistyczna motywacja oraz brak bezpośredniej intencji samobójczej.

Ostatecznie, każde z analizowanych zachowań wymaga indywidualnego podejścia w ocenie moralnej, uwzględniającego kontekst sytuacyjny, intencje oraz skutki. Przedstawione rozważania wskazują, że ocena etyczna takich działań jest złożona i wielowymiarowa, lecz może prowadzić do uznania ich za moralnie dopuszczalne lub nawet chwalebne w szczególnych okolicznościach.

Artykuł ten stanowi próbę przybliżenia problematyki zachowań o skrajnych konsekwencjach oraz wskazania kryteriów, które mogą pomóc w ich moralnej ocenie.

Mam nadzieję, że podjęta krótka analiza zainspiruje dalsze badania nad etycznymi aspektami ludzkiego poświęcenia w kontekście suicydologii, które są nieodłącznym elementem naszego wspólnego doświadczenia moralnego.

Bibliografia

- Herling-Grudziński G. (2022). *Inny świat*. Kraków: Wydawnictwo Literackie. <https://www.wydawnictwoliterackie.pl/produkt/3564/inny-swiat> [dostęp: 10.12.2024].
- Ślipko T. (2002). *Zarys etyki ogólnej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Ślipko T. (2005). *Zarys etyki szczegółowej*. T. 1. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Ślipko T. (2008). *Etyczny problem samobójstwa*. Kraków: Wydawnictwo Petrus.

Witkowska H. (2022). *Życie mimo wszystko. Rozmowy o samobójstwie*. Poznań: Wydawnictwo Prószyński i S-ka.

Adamski F. (red.) (2011). *Wychowanie osobowe*. Kraków: Wydawnictwo Petrus.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Gajowniczek [dostęp: 11.12.2024].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Irlandzki_Strajk_G%C5%82odowy_z_1981_roku [dostęp: 9.12.2024].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Strajk_g%C5%82odowy?utm_source=chatgpt.com [dostęp: 8.12.2024].

Streszczenie

Przeprowadzona analiza ujawnia różnorodność motywacji i okoliczności towarzyszących określonym formom zachowań prowadzących do śmierci, takim jak głodówki, przymusowe wyrzeczenie się środków utrzymania czy śmierć zastępcza. Wspólnym mianownikiem tych działań jest ich ekstremalny charakter, często wynikający z sytuacji przymusu, dramatycznych wyborów czy głębokich przekonań moralnych i etycznych. Każda z tych form generuje unikalne dylematy etyczne, które wymagają rozważenia zarówno intencji podejmującego działanie, jak i obiektywnych konsekwencji jego decyzji. W kontekście głodówki decyzję o powstrzymaniu się od przyjmowania pokarmu można ocenić jako moralnie neutralną lub nawet pozytywną, pod warunkiem, że jest motywowana istotnymi powodami i ma na celu nie samozniszczenie, ale osiągnięcie większego dobra. Z drugiej strony śmierć zastępcza, jak uosabia ją św. Maksymilian Kolbe, stanowi heroiczne poświęcenie życia za inną osobę. Chociaż takie decyzje mogą budzić wątpliwości co do ich zgodności z zasadami moralnymi, kluczowym kryterium ich oceny pozostaje motywacja altruistyczna i brak bezpośrednich zamiarów samobójczych.

Ostatecznie każde z analizowanych zachowań wymaga indywidualnego podejścia do oceny moralnej, uwzględniającego kontekst sytuacyjny, intencje i konsekwencje. Przedstawione rozważania wskazują, że etyczna ocena takich działań jest złożona i wieloaspektowa, ale może prowadzić do uznania ich za moralnie akceptowalne, a nawet godne pochwały w określonych okolicznościach.

Niniejszy artykuł ma na celu rzucenie światła na kwestię zachowań o ekstremalnych konsekwencjach i przedstawienie kryteriów, które mogą pomóc w ich ocenie moralnej. Mam nadzieję, że ta krótka analiza zainspiruje dalsze badania nad etycznymi aspektami ludzkich ofiar w kontekście suicydologii, integralnej części naszego wspólnego doświadczenia moralnego.

Słowa kluczowe: strajk głodowy, głodówka, samobójstwo, śmierć samobójcza

Atypical forms and structures of suicidal behavior. Case studies

Summary

The conducted analysis reveals the diversity of motivations and circumstances accompanying specific forms of behaviors leading to death, such as hunger strikes, compelled renunciation of means of sustenance, or surrogate death. The common denominator of these actions is their extreme nature, often arising from situations of coercion, dramatic choices, or profound moral and ethical convictions. Each of these forms generates unique ethical dilemmas that require consideration of both the actor's intentions and the objective consequences of their decisions.

In the context of a hunger strike, the decision to abstain from food intake can be evaluated as morally neutral or even positive, provided it is motivated by significant reasons and aims not at self-destruction but at achieving a greater good. On the other hand, surrogate death, as exemplified by St. Maximilian Kolbe, represents a heroic sacrifice of life for another individual. While such decisions may raise questions about their alignment with moral principles, the key criterion for their evaluation remains altruistic motivation and the absence of direct suicidal intent.

Ultimately, each of the analyzed behaviors requires an individual approach to moral assessment, taking into account the situational context, intentions, and consequences. The considerations presented indicate that the ethical evaluation of such actions is complex and multifaceted but can lead to their recognition as morally acceptable or even commendable under specific circumstances.

This article seeks to shed light on the issue of behaviors with extreme consequences and to outline criteria that may aid in their moral evaluation. It is my hope that this brief analysis will inspire further research into the ethical aspects of human sacrifice in the context of suicidology, an integral part of our shared moral experience.

Keywords: hunger strike, suicide, suicide death